

Izvannastavne aktivnosti u obrazovanju narodnih učitelja u Zadru

TEODORA VIGATO

Stručni odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja predškolske djece, Sveučilište u Zadru, Zadar, Republika Hrvatska

U ovom radu autorica analizira sadržaj izvannastavnih aktivnosti u obrazovanju narodnih učitelja u Zadru od osnutka Muške preparandije u Arbanasima od 1866. do 1965. kada je Učiteljska škola počela djelovati kao Gimnazija pedagoškog smjera. U XIX. stoljeću pa sve do kraja Prvoga svjetskog rata slobodno vrijeme budući seoski učitelji su provodili u školskim vrtovima gdje su stjecali praktično znanje iz poljodjelstva. U doba kada su svojim programima, uglavnom pjevanjem, počeli sudjelovati u kulturnim događajima grada, rad u školi je bio nasilno prekinut zbog učestalih napada na zgradu i učelnike. Nakon Drugoga svjetskog rata u obnovljenoj Učiteljskoj školi sadržaj izvannastavne aktivnosti se mijenja. Budući seoski učitelji trebaju organizirati kulturni život u selu pa postaju članovi dramskih, folklornih, pjevačkih i tamburaških sekcija. Sedamdesetih godina XX. stoljeća, kada Gimnazija pedagoškog smjera priprema buduće studente za nastavnička zvanja, izvannastavne aktivnosti nisu više masovne i zabilježene su kao individualni rad učenika i profesora. Autorica zaključuje kako se sadržaj i način izvođenja izvannastavnih aktivnosti tijekom povijest mijenjao, više nego sadržaji obveznih programa, jer je izravno ovisio o društvenim okolnostima u kojima škola djeluje.

Ključne riječi: Zadar, obrazovanje učitelja, izvannastavne aktivnosti, školski vrtovi, kulturno umjetnička društva, dramska sekcija.

1.

Obrazovanje učitelja na hrvatskom jeziku u Zadru neprekinuto traje od 1866. pa sve do današnjih dana. Najprije su se narodni učitelji pedesetak godina obrazovali u Muškoj preparandiji u Arbanasima. Talijanskom okupacijom 1918. dolazi do stalnih napada na učenike i nastavnike pa se 1921. škola seli najprije u Dubrovnik, zatim u Šibenik, ali nije izgubila kontinuitet djelovanja jer su se selili učenici zajedno sa svojim profesorima, a ustanovu čine ljudi bez obzira na to gdje djeluju. Škola počinje ponovno djelovati u Zadru nakon Drugoga svjetskog rata pod nazivom Učiteljska škola. Ukinućem Učiteljske škole isti profesori nastavljaju raditi u Gimnaziji pedagoškog smjera koja priprema učenike za buduća učiteljska zvanja.

Analizom izvannastavnih aktivnosti željeli smo otkriti koji sadržaji su ispunjavali slobodno vrijeme budućih učitelja. Slobodne aktivnosti uvijek pro-

izlaze iz zajedničkog interesa učenika i voditelja-profesora, a voditelj je opet u dosluhu s nastavničkim vijećem. Bez potpore države koja sve to financira, a samim tim i kontrolira, ne mogu se održavati nikakve slobodne aktivnosti. Izvannastavne aktivnosti su uvijek javne, bez obzira na to je su li predstave interne ili za građanstvo, pa ponekad izazivaju burne rasprave u javnosti. O njima se obično piše u lokalnim novinama. Slobodne aktivnosti se ne ažuriraju u službenim aktima škole, samo se usput spomenu, ako se uopće i spomenu na sjednicama nastavničkog vijeća, pa nam podaci iz novina mogu poslužiti kao vrlo važan izvor za njihovu rekonstrukciju jer u arhivima škola ima malo podataka.

Istraživanje slobodnih aktivnosti ograničeno je na Preparandiju dok je djelovala u Arbanasima i Učiteljsku školu neposredno nakon Drugoga svjetskog rata u Zadru jer su slobodne aktivnosti u Gimnaziji pedagoškog smjera bile jako skromne. Istraživala su se dva različita razdoblja pa su se koristili i različiti izvori. Za istraživanje izvannastavnih aktivnosti u Preparandiji koristili su se časopisi *Zora* i *Narodni učitelj* koji su se bavili problemima školstva, a izlazili su u Zadru, dok su se za istraživanje izvannastavnih aktivnosti u Učiteljskoj školi koristili zapisi iz lokalnog lista *Glas Zadra* te arhivska građa iz Državnog arhiva u Zadru, fond Učiteljska škola i to zapisnici Nastavničkih vijeća i Oglasne knjige. U literaturi koja se bavi problemom školstva u Zadru izvannastavne aktivnosti su obično spomenute samo usput. Najviše podataka se nalazi u knjigama koje su nastale u povodu različitih godišnjica škole: *Učiteljska škola Zadar 1866 - 1956*;¹ *Ilirski preparandij u Arbanasima*. Spomen knjiga 1866 – 1996² i knjiga koja je nastala u povodu desete godišnjice oslobođenja Zadra, *Zadar 1944 – 1954*³ te *Zadarski zbornik*.⁴

2.

Sredinom XIX. stoljeću kada počinje djelovati Muška preparandija u Arbanasima, selu kraj Zadra, kulturni, javni i politički život tekao je u znaku talijanizacije koju su provodile austrijske vlasti. Padom Bachova apsolutizma 1859. jača germanizacija i uvodi se njemački jezik u škole, uspostavlja se parlamentarni život u Dalmaciji, raspisani su izbori, a Zemaljski sabor se 1861. sastao na svojem prvom zasjedanju.

Ideja o nastanku učiteljske škole na hrvatskom jeziku nastaje kada se na području Zadra jasno diferenciraju dvije političke koncepcije: jedna je zastupala odnarođenu feudalno-buržoasku manjinu i htjela je autonomiju Dalmacije u sklopu Habsburške monarhije. Ova je manjina propovijedala neku posebnu dalmatinsku nacionalnost i zadojena potpuno talijanskom kulturom

¹ *Učiteljska škola Zadar 1866 -1956*, (gl. ur. Dinko Foretić), Zadar 1956.

² *Ilirski preparandij u Arbanasima. Spomen knjiga 1866 – 1996*, (urednici Zlata Derossi i Julije Derossi), Zadar 1997.

³ *Zadar 1944 – 1954*, (urednici Jerolim Čogelja, Grgo Stipić i Vicko Zaninović), Zadar 1954.

⁴ *Zadarski zbornik*, (gl. ur. Jakša Ravlić), Zagreb 1964.

zalagala se za dominaciju talijanskog jezika, koji je tada vladao u javnom životu Dalmacije. Bili su to autonomaši, koji su se kasnije zbog protalijanske politike i njihovih nastojanja borili da Dalmacija postane dio talijanskog kraljevstva. Nasuprot njima stajali su aneksionisti, to jest oni koji su tražili da se Dalmacija pripoji Hrvatskoj jer Dalmatinci nisu ništa drugo nego Hrvati i Srbi i govore istim hrvatskim ili srpskim jezikom kao i njihova braća preko Velebita, pa budući da je većina stanovništva Dalmacije hrvatske, odnosno srpske narodnosti, potrebno je da se na svim područjima javnog života upotrebljava hrvatski ili srpski jezik. Ovi aneksionisti formirali su se kasnije u Narodnu stranku, pa su se nazvali i Narodnjacima. Dvije najvažnije točke u programu ove stranke bile su pripojenje Dalmacije Hrvatskoj i težnja da narodni jezik bude jezik javnog života, službeni jezik u svim uredima i sudovima pokrajine i nastavni jezik u svim školama. Inače, u svim zadarskim srednjim školama pa čak i u mnogim osnovnim školama nastavni jezik bio je talijanski. U nekim osnovnim školama učio se uz talijanski jezik i hrvatski, no kako su ga i učitelji slabo znali, od toga učenja nije bilo velike koristi. Potreba za obrazovanjem narodnih učitelja bila je velika, što je bio jedan od ključnih razloga zašto je uslijedila odluka austrijskih vlasti da se u Arbanasima, selu kraj Zadra, osnuje Učiteljska škola. Dalmacija je tada imala 433.000 stanovnika, te je prema tome na 1.968 stanovnika dolazila jedna škola, a na 54 stanovnika jedan učenik. Žalosna slika bila je u zagorskim kotarevima gdje je, u odnosu na primorski pojas Dalmacije, bilo mnogo škola, a pohađanje veoma slabo. Na svaku školu dolazilo je prosječno 36 učenika.⁵

O radu Muške preparandije u Arbanasima 1866. pisao je Dinko Foretić u povodu 90. obljetnice djelovanja Učiteljske škole u Zadru na hrvatskom jeziku. I dok s jedne strane vrlo opširno i detaljno opisuje nastavni rad učenika, imamo jako malo podataka o izvannastavnih aktivnostima. Saznajemo kako su učenici u Preparandiji imali previše sati nastave pa im nije ostajalo dovoljno vremena za izvannastavne aktivnosti. Radni dan prvih učenika/pitomaca, a bilo ih je 8, izgledao je ovako: svaki bi dan ujutro šetnjom išli na svetu misu u seosku crkvu koja se nalazila malo podalje od zavoda. Poslije mise i popodne odlazili su u pučku školu, koja se nalazila u sklopu zavoda. U slobodno vrijeme čitali bi neke pedagoške knjige, rješavali zadatke i izrezivali slova. Bavljenje slobodnim aktivnostima ostajalo je u sklopu doma, nemamo nikakvih podataka da su bilo gdje nastupali, da je bilo javnih prezentacija.⁶

Vrlo važnu ulogu u organizaciji slobodnog vremena u XIX. stoljeću imaju školski vrtovi, gdje su učenici pomagali vrtlaru/ekonomu obrađivati vrt.⁷

⁵ Podaci su preuzeti iz djela Dinka FORETIĆA, „Život i rad zavoda za narodne učitelje u zadarskom predgrađu Arbanasi“, *Učiteljska škola Zadar*, 10.

⁶ U Zadru je postojala tradicija školskih predstava. Vidi Ante Marija STRGACIĆ, „Neka prikazanja na hrvatskom jeziku u Zadru u 19. st.“, *Zadarska revija*, 1/1953., br. 3. U razdoblju od 1857. do 1859. davale su se u zadarskom sjemeništu za vrijeme poklada predstave na hrvatskom jeziku. Više o tome u mom magistarskom radu *Kompozicijske i poetske osobitosti hrvatske prosvjetiteljske drame*, Zagreb 1999., rukopis.

⁷ O važnosti školskih vrtova pisao je Antun STRÖLL, *Pučko školstvo u Dalmaciji od godine*

Naime, najveći dio stanovništva u Dalmaciji, gdje su trebali raditi budući učitelji, bavilo se poljodjelstvom koje je slabo napredovalo i davalo male prinose zbog zaostalost i neracionalnog obrađivanja zemlje.⁸ Cjelokupni gospodarski i društveni život zbog nerazvijenosti nije mogao napredovati. Općine nisu imale sredstava za uzdržavanje škola po selima. Djeca su izbjegavala njihovo pohađanje, a ni roditelji nisu vodili o tome nikakvu brigu. Kvaliteta pučkih učitelja također je bila veoma slaba.⁹ Budućeg učitelja bilo je potrebno zornim primjerima naučiti poljodjelskim umijećima kako bi naučeno znanje pokazao seoskom puku kada bude učiteljevao. „Za odgajanje u vrtovima za djecu slijedeća su sredstva: zabava, kojom se pobuđuje tvorna i oblična radinost, igre s pjevanjem ili bez njega, razgledanje predmeta i slika i razgovori o njima, pripovijesti i pjesmice, napokon lagani vrtni poslovi“, naglašavao je jedan od urednika *Narodnog učitelja*, časopisa koji su pokrenuli profesori i učenici Preparandije.¹⁰ Prelistavajući pedagoški časopis *Zora* koji je izlazio od 1884. do 1888. i bavio se problemima u školi (urednici Vicko Danilo i Miho Zglav koji su bili profesori u Muškoj preparandiji u Arbanasima) i časopis *Narodni učitelj* koji je izlazio samo tijekom 1913. i izašlo je samo sedam brojeva, a urednici i izdavači su bili Mirko Perković i Ilija Dizdar, tadašnji nastavnici u Preparandiji, saznajemo kako su nastavnici i cijelo osoblje Preparandije usmjeravali učenike da svoje slobodno vrijeme provedu u školskim vrtovima. Rad u vrtu trebao ih je odmaknuti od mehaničkog učenja u zatvorenoj prostoriji i kao buduće učitelje uvesti u tajne poljodjelskog rada kako bi što bolje svoje znanje prosvjetiteljski prenosili u zaostala sela gdje su trebali učiteljevati.¹¹ Ekonom je vodio učenike

---

1814. do godine 1900., Zadar 1900., navodeći kako je u zadarskom kotaru potrebno ustrojstvo djetinjeg vrtla i to uz pripomoć mjesne općine. U časopisu *Zora* (1/1984., br. 16, 128.-129.) navode se zaključci Zadarsko-benkovačke učiteljske skupštine koja je održana u Zadru 22., 23. i 24. rujna 1984. Jedan od zaključaka je bio kako treba osnovati bašču. U bilješci stoji kako je list već bio složen kada su čuli da je Zemaljski odbor onemogućio utemeljenje ove bašče jer je tada bila nepotrebna. U časopisu *Zora* urednik Vicko DANILO piše seriju članaka o vrtovima: „Friedrich Fröbel i djetinji vrtovi“, 4/1887., br. 11, 88.; br. 12, 97.-98.; br. 13, 103.-104.; br. 15, 114.-115.; br. 16, 119.-126.

⁸ Dinko FORETIĆ, „O ekonomskim prilikama u Dalmaciji u drugoj polovici XIX stoljeća do Prvog svjetskog rata“, *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, zbornik, (gl. ur. Jakša Ravlić), Zagreb 1969., 37.

⁹ Dinka FORETIĆA: „Društvene prilike u Dalmaciji pred Prvi svjetski rat s osobitim osvrtom na radničku klasu“, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, II, Razdio Historije, arheologije, historije umjetnosti*, (I), Zadar 1963., 46.

¹⁰ Ilija DIZDAR, *Zakoni i propisi za opće pučke i za građanske škole u Dalmaciji*, Zadar 1913., 23.

¹¹ U časopisu *Zora* nalazimo konkretne naputke o poljodjelskim radovima, naime, Poljodjelsko ministarstvo je 1884. godine odredilo priličnu svotu da se „razdijeli mukte svilačnog sjemena učiteljima pučkih učiona ne bi li se oživjelo zanimanje za svilogojstvo u Dalmaciji“. Ova zabava koja inače traje malo dana može postati korisnom za same učitelje. Svaki učitelj je dužan poticati gospodarsko zanimanje među narodom. *Zora*, 1/1884., br. 7, 55. U članku koji nosi naslov „Žiloždera (*Phylloxera vastatrix*)“, 2/1885., br. 13, 102.-103. nepotpisani autor govori kako to nije predmet ovog tipa časopisa, ali svaki učitelj mora u svom djelokrugu, bilo u učionici ili izvan nje, o ovom pitanju izvijestiti svoje općinstvo, čiji su glavni materijalni interesi povezani s ovim pitanjem. U istom časopisu 1/1885., br. 12, 94.-95. V. DANILO piše članak koji nosi naslov „Iz domaćeg gospodarstva. O svilcu.“

u šetnju, a oni bi njemu pomagali u zavodskom vrtu. Ravnatelj Preparandije Stjepan Buzolić posvećivao je mnogo pažnje poljodjelskim radovima i radu u vrtu. Na vrlo zoran način, u obliku dijaloga između učenika i seljaka, govori o prirodnim pojavama i njihovu utjecaju na vinogradarstvo i pčelarstvo.¹² Nakon putovanja po Austriji i posjeta najboljim učiteljskim učilištima u svojem izvješću navodi potrebne izmjene kako bi se poboljšalo školstvo pa nabraja kako je potrebno uz „pojednostavljenih dnevnih rasporeda sati i nastave osigurati vrijeme i za bavljenje svilogojstvom“.¹³ I učitelj Josip Boko daje konkretne naputke kako treba podučavati narod raznim poljodjelskim radovima.¹⁴

I kao što smo već rekli, u zgusnutom rasporedu Preparandije učenici nisu imali vremena za slobodne aktivnosti.¹⁵ Međutim, pronašli smo jedan šturi podatak¹⁶ da su u specifikaciji troškova za godinu 1872./73., između ostalih, navedeni troškovi za akademiju od 44,14 forinti. Bila je to akademija s pretežno glazbenim programom koja je izvedena po nalogu pokrajinskoga školskog nadzornika dr. Vjekoslava Cezara Pavišića 24. VIII. 1872. U spomenutoj akademiji bilo je mnogo pjevanja¹⁷ jer je pjevanje i sviranje bilo jedan od ključnih nastavnih predmeta u Preparandiji. U rasporedu slobodnog vremena za 1896. godinu stoji kako su učenici ponedjeljkom, srijedom, četvrtkom i subotom od

¹² Stjepan BUZOLIĆ, „Kalendar“, *Zora*, 3/1886., br. 10, 78.

¹³ Prema V. FORETIĆU, *Učiteljska škola Zadar*, 45. Državni arhiv u Zadru, (dalje u tekstu DAZ) spis Pokrajinskog školskog vijeća sv. 42., br. 2816, 15. 1. 1875.

¹⁴ Josip BOKO, „Učitelj mora biti učiteljem i izvan škole“, *Narodni učitelj*, 1/1913., br. 1, 41.-44. „Jesi li dokon, a ti navuci na noge postole domaće tvornice, pa se zaleti i na livadu i na njive, skoči i u sad i u rasadnik, u vrt i u dvorište, u tor i u staju, prigledaj i kosce i orače, pa i tu budi učitelj. Kaži, kako se radi u naprednijim zemljama, ali ne reci čitao sam, nego uvijek vidio sam, jer ćeš tako bolje uspjati.“ Josip Boko je završio Učiteljsku školu 1911. i istaknuo se u pedagoškom radu. Poginuo je u NOB-u 1943. Više o tome u *Učiteljska škola Zadar*, 248.-250.

¹⁵ Više o tome u časopisu *Zora*, 3/1986., br. 3, 4, 5, 6, 7, 8.

¹⁶ Prema D. FORETIĆU, *Učiteljska škola Zadar*, 23.

¹⁷ Iz analize školskih programa saznajemo kako je glazba bila jako važan predmet u obrazovanju budućih učitelja. U prvoj godini programa, koji datira iz 1867., nalazimo Pjevanje, ali je nastavni predmet u kombinaciji s domaćim liječništvom, dok se već u drugoj godini pjevanje osamostalilo pa se nastavni predmet zove Pjevanje i klavir i zastupljeno je s 3 sata tjedno za oba razreda. U programu za 1872. godinu zabilježena su dva nastavna predmeta koji se odnose na glazbu: Gudalica i Pjevanje po dva sata kao i u programu za 1876. godinu kada u obvezatni program ulazi violina i pjevanje. Nastavni predmeti iz glazbe su se povećavali pa u programima za 1903. pronalazimo kako učenici imaju nastavne predmete Pjevanje, u prvom razredu dva sata, a u drugom i trećem po jedan sat, Violinu u svim razredima po dva sata, za Glasovir nije naznačeno koliko sati tjedno. Za školsku godinu 1909./10. predviđeno je čak pet nastavnih predmeta iz područja glazbe: Opća nauka o pjesmi i pjevanju po jedan sata u prvom i drugom razredu, Pouka o violini po dva sata u prvom i drugom razredu i po jedan sat u trećem i četvrtom, Glasoviranje po dva sata u prvom i drugom razredu, Orguljanje po dva sata u trećem i četvrtom razredu. D. FORETIĆ, *Učiteljska škola Zadar*, 65., smatra pet nastavnih predmeta iz područja glazbe i veliki broj sati najslabijom točkom u nastavnoj osnovi učiteljske škole za vrijeme austro-ugarske vladavine. Među mnogim kritikama iskristalizirale su se dvije ključne – da se tolikim brojem sati iz glazbe mora negativno odraziti na studij općeobrazovnih predmeta i da se s tolikim brojem sati i toliko broj muzičkih predmeta nije moguće valjano naučiti. Ako se usporedi broj sati koji se odnose na glazbeno obrazovanje s brojem sati nastavnog predmeta Hrvatskog jezika i književnosti, za koje je predviđeno četiri sata tjedno, tada se vidi da je nastave glazbe samo jedan sat tjedno manje.

11 do 12 sati svirali klavir, a ponedjeljkom, utorkom, četvrtkom i petkom poslije podne od 13 do 14 sati svirali su orgulje.¹⁸

Međutim, bez obzira na mnoštvo obveza, učenici Preparandije imali su nekoliko akademija. Godine 1872. održana je muzička akademija na poticaj školskog nadzornika u povodu srebrnog pira Franje Josipa; zatim u povodu njegove četrdesetogodišnjice (1888.) i šezdesetogodišnjice (1908.) vladanja.¹⁹ U školi je djelovao orkestar, tamburaški i pjevački zbor. Tek od 1904., kada su bilo malo rasterećeni od napornog i pretjeranog učenja, mogli su održavati ozbiljnije akademije. Zabilježeno je kako su 1914. godine učenici Preparandije u povodu zadnjeg dana poklada igrali dvije šaljive aktovke.²⁰

Tek kad je upravitelj zavoda postao Luka Zore, učenici su prvi put u pratnji nastavnika redovito posjećivali kulturne priredbe u gradu, kazalište, koncerte i drugo. Postoji podatak kako su u samoj školi organizirali solidan orkestar u kome su se isticali naši budući skladatelji A. Dobronić i A. Bombardelli. Za vrijeme satova gimnastike održavali su se satovi plesa i lijepog ponašanja.²¹

Od 1909. izvodile su se na vojničkom vježbalištu četiri puta tjedno, obično popodne, razne igre loptom, diskom i kopljem. Kasnije je to postala svakodnevna razonoda. Nakon 15. lipnja učenici su odlazili na plivanje, što je razumljivo jer se zavod nalazio kraj mora.²²

Hrvatski sabor je 29. listopada 1918. jednoglasnim zaključkom ukinuo državnopravne odnose između Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, Rijeke s jedne strane i Mađarske s druge strane, te jednako tako između Hrvatske i Austrije, dok je nagodba između Hrvatske i Mađarske proglašena ništavnom. Bez obzira na to što je proglašeno oslobođenje hrvatskih pokrajina i sjedinjenje Dalmacije sa Zadrom s ostalom Hrvatskom, uslijedila je tiha okupacija Zadra. I dok su se u Zadru spremale proslave u povodu oslobođenja, proglašena je narodna garda, skinut je austrijski dvoglavi orao kao znak okupatorske vlasti, izvješene su tri velike zastave: hrvatska, srpska i talijanska, dolaze Talijani i predstavljaju se kao saveznici. Građani su mislili da Zadar ostaje jugoslavenski. Međutim, zadarski načelnik Luigi Ziliotto proglasio je ujedinjenje s „Velikom majkom Italijom“ i talijanski vojnici skinuli su srpsku i hrvatsku zastavu i ostavili samo talijansku.²³

Slobodne aktivnosti u prvom razdoblju djelovanja Preparandije započele su skromno u vrtu, što je bilo u skladu sa zadacima obrazovanja narodnih učitelja. U trenutku kada nam se činilo da su se budući učitelji iz Muške prepa-

¹⁸ Prema D. FORETIĆU, *Učiteljska škola Zadar*, 55., svi predmeti iz glazbe (Pjevanje, Pouka o violini, Glasoviranje i Orguljanje) bili su obvezni nastavni predmeti 1909., a neobvezni Talijanski, Njemački i Arbaški. Godine 1896. neobvezni predmeti bili su Talijanski, Njemački, Klavir i Orguljanje. Prema D. FORETIĆU, *Učiteljska škola Zadar*, 56., razlika između obveznih i neobveznih predmeta nije bila velika.

¹⁹ *Isto*, 69.

²⁰ *Narodni list*, br. 18, 14. 3. 1914.

²¹ Prema D. FORETIĆU, *Učiteljska škola Zadar*, 58.

²² *Isto*, 59.

²³ Prema Vjekoslavu MAŠTROVIĆU, *Kako je izvršena okupacija Zadra u studenome 1918.*, Zadar 1951.

randije u Arbanasima počeli baviti slobodnim aktivnostima koje mogu javno prezentirati i pridonositi općoj kulturnoj slici Zadra, morali su naglo odseliti u Dubrovnik.

Preparandija u Arbanasima našla se nakon talijanske okupacije u vrlo teškom položaju. Početak nastave 1918. godine u Preparandiji je bio odgođen.²⁴ Počeli su prosvjedi protiv Jugoslavije. Talijani sa svojim pristašama svakim danom postajali su sve drskiji prema domaćem stanovništvu. Kamenjima su često napadali Hrvatsku čitaonicu i za najmanji otpor tukli su građane. Napadali su svakoga tko je govorio hrvatski. U školama su učenici učili samo talijanski jezik pod parolom – Qui si parlo soltanto l'italiano. Zabranili su prodaju bilo kakvih novina na hrvatskom jeziku. Godinu dana kasnije 1919. počinju primjenjivati novu metodu – masovno postaju doušnici i denuncijanti.

Srednje škole u Zadru, u koje su dolazili i učenici iz ostalih krajeva Dalmacije, pohađalo je 539 učenika Hrvata i 236 Talijana.²⁵ Hrvatski učenici, a posebno učenici Preparandije bili su izloženi posebnoj mržnji karabinjera.²⁶ Dana 11. svibnja 1919. nekoliko Talijana napalo je na Novoj rivi učenike Preparandije. Oni su žestoko odgovorili i povukli se prema Arbanasima. Talijani su ih slijedili. Učenici su se sklonili u školu, a Talijani su zauzeli područje oko škole. Preparandija pod takvim uvjetima nije mogla raditi, a učenici koji su bili u gradu nisu mogli ići u školu. Karabinjeri su u početku štitili učenike, međutim, sami su se pridružili napadačima i provalili, najprije u vrt Učiteljske škole, a zatim i u samu zgradu koju su devastirali. Nakon takvog događaja nastava je bila prekinuta. Nekoliko mjeseci kasnije, točnije noću 7. kolovoza 1919. izvršena je „premetačina“ u Preparandiji. Godinu dana kasnije 11. rujna 1920. prosvjednici su ponovno demolirali namještaj, biblioteku i kabinete Preparandije. Uslijedio je Rapalski ugovor 12. 11. 1920. između Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Kraljevine Italije po kojem je Zadar proglašen sastavnim dijelom Kraljevine Italije. Talijani su imali zadatak uništiti sve što je hrvatsko pa su zatvorili hrvatske trgovine, promijenili novac, zabranjivali upotrebu hrvatskog jezika, tjerali ljude iz stanova i useljavali Talijane.

Krajem lipnja 1921. održali su se posljednji ispiti u hrvatskim školama jer prema Rapalskom ugovoru škole više ne mogu ostati hrvatske. Dana 26. rujna 1921. održana je skupština talijanskih srednjoškolaca. Držani su irendentistički govori i doneseni zaključci da se odmah zatvore sve hrvatske škole, a Preparandija u Arbanasima da se pretvori u „institutio italiano magistrale“. U talijanskoj Preparandiji zadržan je hrvatski nastavni jezik jer je škola trebala odgajati učitelje za škole u Istri i zadarskoj okolici. Međutim, talijanske vlasti su izmijenile sve profesore i učitelje koji nisu znali talijanski jezik.²⁷

²⁴ Prema Anti ARTIĆU, „Prilike u Zadru od 1918. do 1941.“, *Zadarski zbornik*, 302.-321.

²⁵ Podaci se odnose na 1919./20. školsku godinu, a preuzeti su iz članka A. ARTIĆA, *n. dj.*, 307.

²⁶ Opis posljednjih dana u Preparandiji nalazi se u *Učiteljska škola u Zadru, n. dj.*, 60. i dalje, a slijed događaja oko tuče donosimo prema A. ARTIĆU, *n. dj.*, 307.

²⁷ O pretvaranju hrvatskih škola u talijanske više u članku Ljubomira MAŠTROVIĆA, „Povijesni pregled školstva u Zadru“, *Zadarski zbornik*, 522. i 523.

Aneksijom Zadra Italiji grad je svakim danom sve više propadao. Pred nezdrživim terorom napuštaju grad trgovci, radnici, seljaci zemljoradnici koji se sele u Jugoslaviju. U gradu cvjeta šverc jer se Zadar pretvorio u slobodnu carinsku zonu. Prije rata u Zadru je živjelo 14.000 stanovnika, a 1929. po službenoj statistici ima 12.498 stanovnika, dok je pravo brojčano stanje manje.²⁸ Uslijedio je život pod okupacijom Italije koji je trajao sve do 30. listopada 1944. kada Zadar oslobađaju borci XIX. sjeverno-dalmatinske divizije i Zadarskoga partizanskog odreda.

3.

U Zadarskoj okolici živi isključivo domaće stanovništvo pa nema ni Talijana ni talijanaša i mogla se nesmetano razvijati i masovno jačati organizacija Komunističke partije. U samom Zadru je postojala organizacija Narodno-oslobodilačkog pokreta. Kapitulacijom Italije i dolaskom Nijemaca u Zadar Saveznička avijacija je pedesetak puta bombardirala grad. Stanovništvo je bilo prisiljeno iseliti se iz grada. U selima zadarske okolice Dračevcu i Crnom formiraju se prvi ilegalni Narodnooslobodilački odbori. Uz pomoć i direktive Okružnog komiteta Komunističke partije Hrvatske i Okružnog odbora Jedinstvenoga narodnooslobodilačkog fronta Zadrani izabiru svoj prvi odbor Jedinstvene narodnooslobodilačke fronte za grad Zadar. U selu Polaći formiran je uz pomoć Okružnoga narodnooslobodilačkog odbora Zadar prvi gradski Narodnooslobodilački odbor kako bi se mogao organizirati život u porušenom gradu.²⁹

Međutim, već krajem Drugoga svjetskog rata Narodnooslobodilački odbor za Dalmaciju formirao je tečajeve za buduće učitelje.³⁰ Na takvim tečajevima koji su se održavali na otočiću Galevcu nedaleko od Preka i u Filip-Jakovu³¹ bile su organizirane i izvannastavne aktivnosti. Uz obvezatno učenje „radilo se na kulturno-umjetničkom i fiskulturnom uzdizanju“. Dramska grupa i pjevački zbor s otočića Galevca održali su nekoliko internih priredbi, ali su i gostovali u mjestima Sutomišćici, Preku i Kalima, dok su učenici iz Filip-Jakova održali dvije interne predstave, jednu povodom godišnjice oktobarske revolucije i drugu na kraju tečaja. Sadržaji nam nisu poznati. Na kraju tečaja učenici otočića Galevac imali su priredbu u zadarskom kazalištu gdje su davali jedan čin iz drame *Matije Gubca*, pretpostavljamo Mirka Bogovića jer se ne

²⁸ O stanovništvu u Zadru više u separatu Lucijana MARIČIĆA, *Stanovništvo Zadra*, Split 1932.

²⁹ *Zadar 1944-1954*, 23. i Lj. MAŠTROVIĆ, *n. dj.*, 523. i dalje.

³⁰ Više o tome u članku Serđa DOKOZE, „Povijesni pregled gimnazije Jurja Barakovića od 1945. do 1990.“, *Ilirski preparandij u Arbanasima* i Mate ZANINOVIĆ, *O školstvu u Zadru i njegovu kraju*, Zadar 1979.

³¹ DAZ, Fond Učiteljska škola u Zadru, spis Učiteljski tečaj oblasnog NOO za Dalmaciju Filip Jakov-Preko, kut. 1., 3.2. Organizacija učiteljskog tečaja. O školstvu u Drugom svjetskom ratu piše Mate ZANINOVIĆ, „Školstvo i kulturno-prosvjetni rad na zadarskom području za vrijeme NOB“, *Zadarski zbornik*, 527.-531.

navodi autor, i pjevali su *U boj*... Spominjemo još i zidne novine kao još jedan oblik izraza koji je u doba nakon Drugoga svjetskog rata bio jako popularan.³² Na učiteljskom tečaju u Filip-Jakovu bila je zanimljiva organizacija uredništva zidnih novina. Naime, uredništvo se sastojalo od jednog predstavnika kružoka, a kružoci su bili poseban oblik rada u kojem je grupa učenika proučavala ideološko-političku literaturu, i jednog nastavnika i stalno se mijenjalo tako da je svaki učenik, koji je bio član novinarske sekcije/kružoka bio i član uredništva. Učenici su najprije sami ispravljali članke koje bi kasnije davali nastavniku na još jednu provjeru.

Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske na molbu Prosvjetnog odjela Narodnooslobodilačkog odbora donijelo je odluku o otvaranju Učiteljske škole u Zadru.³³ Za ravnatelja škole izabran je Ivo Carić, a za upravitelja Doma Josip Vladović Relja.

Okončanjem Drugoga svjetskog rata najprije se pristupilo procesu uspostave i učvršćivanja vlasti pod isključivim pokroviteljstvom Komunističke partije Hrvatske u sklopu Komunističke partije Jugoslavije. U sklopu takvih okolnosti nametnut je prioritet ostvarivanja partijske ideološke koncepcije uz prepoznatljivi uzor iz SSSR-a. Partijska pozicija omogućila je ostvarivanje stalinističkoga dominantnog položaja u društvu. Odatle je posljedično proizašla njezina apsolutna moć koja je pretpostavljala punu kontrolu nad cjelokupnim društveno-političkim životom. Uspostavljena je kruta država i partijska centralizacija na svim razinama. Vlast je na tim principima temeljila svoje cjelokupno funkcioniranje.³⁴ Rad u školama koje formiraju najvitalniji dio društva stalno se provjeravao odnosno provjeravalo se djeluje li škola u skladu sa zacrtanom ideološkom koncepcijom. Posebno su se kontrolirali ideološki sadržaji izvannastavnih aktivnosti.

Svi su građani trebali na neki način participirati u organizaciji kulturnog i javnog života pa je svaka škola i radna organizacija trebala imati Omladinsko kulturno-umjetničko društvo (dalje OKUD) s raznim sekcijama. Održavale su se godišnje smotre OKUD-ova što je bio jedan od važnijih kulturnih događaja poslijeratnog razrušenog Zadra. Od prvih poratnih dana osnivanja Učiteljske škole u Zadru počelo se razmišljati o organizaciji izvannastavnih aktivnosti. Već 1947. osnovano je kulturno-umjetničko društvo koje je nosilo naziv August Cesarec³⁵ sa sekcijama: literarnom, dramskom (diletantskom),

³² Za događaje na otoku Galevcu podaci su preuzeti iz članka Grge STIPIĆA, „Za vrijeme borbe na učiteljskom tečaju“, *Učiteljska škola Zadar*, 116.-118. Članak je pisan dosta emocionalno i ponekad u prvom licu pa pretpostavljajmo da je autor pohađao upravo taj tečaj.

³³ Više o samom osnivanju u radu Zdravke VUKADINOVIĆ, „U oslobođenom Zadru“, *Učiteljska škola Zadar*, 81.-92.

³⁴ Zlatko BEGONJA, *Političke prilike i sudski procesi u Zadru od 1944. do 1948.*, Doktorska disertacija, Zadar 2007.

³⁵ Naziv August Cesarec kasnije će se koristiti za OKUD Gimnazije. Nalazimo podatak u *Glasu Zadra*, br. 565, 16. 6. 1962. kako je uspješno izvedena Euripidova *Medeja*, predstava OKUD Gimnazije „August Cesarec“, kao završetak zadarske kazališne sezone. Predstavu je režirao Šime Dunatov, a inscenacija je povjerena Zdenku Venturiniju, dok je kostimograf bio Ivo Petricioli. U predstavi je sudjelovao i mladi skladatelj Silvijo Foretić. U članku se izrijeком spominju gi-

folklornom te pjevački i tamburaški zbor. Velik dio učenika bavio se sportom pa su bili aktivni članovi Društva tjelesnog odgoja Partizan.³⁶ Organiziranju sekcija u Učiteljskoj školi prethodio je rad pri sekretarijatu Narodne omladine i Kulturno-prosvjetnom odboru koji je bio zadužen za ideološki rad, tisak, dopisništvo, zidne novine, literarne družine, znanstvene grupe i debatne kružoke. Upravo su oni imali zadatak organizirati OKUD-ove među školskom i radničkom mladeži.³⁷

Rad u izvannastavnoj aktivnosti pratili smo u zapisnicima Nastavničkog vijeća Učiteljske škole od 28. 11. 1945. do 13. 6. 1960. i u oglasnoj knjizi Oglasa đaka 1945. – 1954.,³⁸ a dosta podataka smo pronašli u tjednom lokalnom listu *Glasu Zadru* koji je počeo izlaziti 1950. i koji je redovito pratio javni rad izvannastavnih aktivnosti svih zadarskih srednjoškolaca.

Učenici dramske sekcije OKUD-a Učiteljske škole „August Cesarec“ bili su najaktivnijih i u školi, ali i u oslobođenom Zadru,³⁹ što potvrđuje i podatak sa sjednice Nastavničkog vijeća iz 1950. na kojoj je zaključeno da „diletantskoj“ sekciji treba posebno pomoći kako bi što uspješnije djelovala zbog velikog interesa učenika.⁴⁰ Prve predstave dramske sekcije sastojale su se od kraćih kazališnih komada i recitacija koje su radili sami učenici uz pomoć nastavnika hrvatskog jezika. Organizirali bi generalnu probu pred nastavničkim vijećem, a nakon toga bi svoj program prikazivali široj javnosti.⁴¹ Imali su pripremljen cjelovečernji program i davali svečane akademije u školi i u kazalištu. Gostovali su u okolici grada i po tvornicama. Iz vrlo šturih novinskih podataka⁴² saznajemo kako je rad izvannastavnih aktivnosti u Učiteljskoj školi vrlo uspješan

---

mnazijalci. Prof. Šime Dunatov je bio djelatnik Gimnazije, inače redatelj u Narodnom kazalištu u Zadru. Došao je u Zadar s partizanskim kazalištem i sudjelovao u osnivanju kazališnog života u Zadru. Nakon ukinuća kazališta radio je kao profesor hrvatskog jezika i književnosti u Gimnaziji. Tihomil MAŠTROVIĆ, *Hrvatsko kazalište u Zadru*, Zagreb 1985., 155.-156.

³⁶ Prema M. ZANINOVIĆU, *O školstvu u Zadru i njegovom kraju*, 66.

³⁷ Grga STIPIĆ, „Rad organizacije narodne omladine – dopuna školskom odgoju i obrazovanju“, *Učiteljska škola Zadar*, 251.-255. Autor ističe debatni kružok koji se sastajao svakih 15 dana gdje su diskutirali o Narodnoj omladini i Petogodišnjem planu.

³⁸ DAZ, fond Učiteljska škola u Zadru, Zapisnik Nastavničkog vijeća Učiteljske škole i Oglasi đaka.

³⁹ Zadarska srednjoškolska omladina se okupljala u OKUD-u Vladimir Nazor i Ivan Cankar (osnovan 1949.) koji su zajedno s OKUD-om iz Učiteljske škole predstavljale glavne organizacije NO-a. Dodajmo ovome i Radničko kulturno-umjetničko društvo (dalje RKUD) Zoranić koje je vrlo aktivno u raznim sekcijama. I svaka tvornica je imala svoj RKUD. RKUD Zoranić osnovan je 13. siječnja 1946. To je prvo kulturno-umjetničko društvo u Zadru. Kulturno-umjetničke grupe djeluju u tvornici Maraska i Tvornici mreža (obje grupe su kasnije prešle u društva). Postojala je još i dramska grupa pri sindikalnoj podružnici PTT (Pošta telegraf i telefon). KUD u Tvornici duhana počeo je raditi 1949., a dramska grupa pri Ribarskom tehnikumu i Sedmogodišnja škola za talijansku nacionalnu manjinu u Zadru počeli su raditi 1950. Podaci se nalaze u tekstu Ante KITAROVIĆA, „Za bolji i kvalitetniji rad kulturno-umjetničkih društava i grupa“, *Glas Zadra*, br. 33, 19. 4. 1951.

⁴⁰ DAZ, fond Učiteljska škola u Zadru, Iz zaključaka sjednice Nastavničkog vijeća održane 26. 6. 1950.

⁴¹ ISTI, 13. 11. 1950.

⁴² „Osvrt na ovogodišnji kulturno umjetnički rad medju omladinom“, *Glas Zadra*, br. 4, 22. 7. 1950.

i ujednačen i to u svim sekcijama, a za uspješni rad ove organizacije zaslužno je rukovodstvo koje je dobro planiralo i izvršavalo aktivnosti. Naime, nedostaju programi pa nismo u stanju rekonstruirati što je ulazilo u sadržaj predstava, ali zato nam je jasno iznesen zadatak izvannastavnih aktivnosti, koji je novinaru važniji od sadržaja: zadaci rada u izvanškolskim aktivnostima, posebice u kulturno-umjetničkom radu, bili su da mladež upozna velike autore i revolucionarnu sadašnjost, junačku prošlost naših naroda i velika djela Partije, da shvati snagu naših naroda u borbi za izgradnju ljepšeg i sretnijeg života.⁴³

Dramsku sekciju neposredno nakon osnivanja Učiteljske škole okupio je i uvježbavao upravitelj doma Josip Vladović-Relja.⁴⁴ Nakon toga se izmjenjuju voditelji: Ljudevit Gerovac⁴⁵ zatim Zdravka Vukadinović koja je bila ravnateljica škole, Vera Horvat koja je sudjelovala u osnivanju Kazališta lutaka, Milan Filipi, pokretač svih događaja u Učiteljskoj školi, Alojzije Škugor i Ana Turk. Oni su bili neka vrsta organizatora sekcija dok režiju obično potpisuju redatelji Josip Marotti, Šime Dunatov i Mile Gatara. O važnosti dramskog odgoja svjedoči činjenica kako je u školskoj godini 1951./52. uveden u četvrte razred obvezan predmet gluma i režija.⁴⁶

U sklopu festivala kulturno-prosvjetnih društava grada i kotara Zadar, članovi OKUD-a August Cesarec su 26. svibnja 1955. u Narodnom kazalištu izveli dvije jednočinke: *Ridokosi* Julesa Renarda i *Prekid dugog boravka* Tennessee Williamsa.⁴⁷ Predstave je režirao Miro Marotti⁴⁸ koji je literarne predloške prilagodio učenicima. Osmislio je jednostavnu mizanscenu, a kompletnu inscenaciju sveo na minimum. Predstave su se odigrale u mladenačkom zanosu

⁴³ ISTI.

⁴⁴ Josip Vladović Relja se nakon umirovljenja nastavio baviti organizacijom izvannastavnih aktivnosti. Pronašli smo podatak u *Glasu Zadra*, br. 30, 21. 7. 1951. kako je s učenicima Sedmogodišnje škole organizirao predstavu *Pionir Grujo* prema tekstu Vladimira Nazora u Narodnom kazalištu. Članak je potpisao sam Josip Vladović Relja jer se jako ljutio kako nitko nije došao gledati predstavu, osim stanovnika Arbanasa i socijalno nezbrinute djeca, a predstava je bila u čast Desetogodišnjice narodnog ustanka i istovremeno je služila kao propaganda za dobrovoljne radove za prugu Zadar-Knin. Sadržaj Nazorova igrokaza potpuno je odgovarao propagandi jer pionir Grujo pomaže inženjerima iskopati tunel. Godinu dana kasnije ovaj isti tekst naći će se na sceni Kazališta lutaka u Zadru u režiji Mile Gatara.

⁴⁵ Ljudevit Gerovac spominje su u povijesti Narodnog kazališta u Zadra kao redatelj jedne predstave. Režirao je 1952. *Crvene ruže* Alda de Benettia.

⁴⁶ Prema Lidiji CVJETKOVIĆ, „Dramska sekcija KUD 'August Cesarec'“, *Učiteljska škola Zadra*, 269.

⁴⁷ O nastupu dramske sekcije OKUD-a „August Cesarec“ Učiteljske škole pronšli smo dva članka u *Glasu Zadra*: Ante KITAREVIĆ, „Uspjela priredba“, *Glas Zadra*, br. 207, 4. 6. 1955. i M., „Nastup dramske sekcije Učiteljske škole u Narodnom kazalištu“, *Glas Zadra*, br. 205, 21, 5. 1955. U najavi predstave autor članka govori o piscu Julesu Renardu koji pripada francuskom simbolizmu. Simbolisti u prirodi pronalaze najintimnija raspoloženja vlastitoga duhovnog života. Umjetnika ne zanima objektivna stvarnost nego on kopa po tajnim pretincima svoga vlastitog duha, a priroda mu služi kao simbol za izražavanje vlastitih emocija. Tema drame *Ridokosi* je želja dječaka za majčinom nježnošću. T. Williams, u dramskoj skici *Prekid dugog boravka* opisuje tragičnu sudbinu starice koja se čitavog života žrtvovala za druge, ali kada im više nije bila potrebna odbacuju je kao krpnu, zaključuje novinar.

⁴⁸ Miro Marotti je u razdoblju od 1955. do 1959. režirao na sceni Narodnog kazališta u Zadru. Naveden je i kao honorarni nastavnik koji je radio u Učiteljskoj školi.

što je nadomjestilo sve glumačke nespretnosti učenika/glumaca. S ovim vrlo slojevitim literarnim predlošcima učenici/glumci dobro su se nosili. Navodimo poimence učenike koji su sudjelovali u predstavama. U predstavi *Ridokosi* sudjelovali su Marko Kuman, Anka Vukobratović, Pava Troskot i Bosiljka Marić, dok su u predstavi *Prekid dugog boravka* igrali Đuro Kalanj, Anka Đapić i Lidija Cvjetković. Predstave su odigrane još jedanput: 31. svibnja, također u Narodnom kazalištu. U zaključku ovih članaka stoji kako amaterske predstave mogu zadovoljiti kazališnu publiku iako se ne mogu mjeriti s predstavama koje izvode profesionalci.

U sklopu kulturno-umjetničkog programa održanog u povodu Dana mladosti 1957. uz dramske grupe poduzeća Vlado Bagat i Gimnazije sudjelovala je i Učiteljska škola koja se predstavila Sinečičevom komedijom *Logaritam i ljubav* u režiji Šime Dunatova. Tema predstave je život u školi. Veliki entuzijazam svih članova dramske družine nadomjestile su mnoge manjkavosti pisanog djela. Predstava je svakako bila iznad prosjeka običnog diletantizma, zaključio je novinar. Zrelu glumačku igru ponudili su: Tonči Restović, Marija Simović, Anka Jović, Ranka Baković, Ante Pavlović, Vida Volarević, Hanaj Kolombatović i Šinka Popov.⁴⁹ Predstava je odigrana u Narodnom kazalištu 4. lipnja 1957., međutim, sa spomenutom predstavom gostovali su po selima zadarskog zaleđa, što smo pronašli u Zapisniku Nastavničkog vijeća održanog 14. 1. 1958.

Učiteljska škola je angažirala glumca i redatelja Milu Gataru⁵⁰ da režira predstavu *Pravednik* po literarnom predlošku Mirka Božića. Predstava je izvedena u povodu Dana škole 2. lipnja 1961. u Narodnom kazalištu, a najbolju ulogu ostvario je Ratko Brzić. U cjelini bila je to još jedna u nizu uspješnih predstava kojima nas gotovo svake sezone iznenađuju amaterski ansambli zadarskih srednjih škola.⁵¹ Mile Gataru je režirao još dvije predstave s učenicima Učiteljske škole. Za Dan škole 1962. učenici su izveli komediju *Dosjetljive djevojke* španjolskog pisca Lope de Vega. Pri režiranju ove predstave Mili Gatari je pomogao Duško Križanić, također član Narodnog kazališta Zadar. Učenici Tina Rančić, Milan Tišma, Miloš Dragić, Ana Novaković, Josip Gligora, Šime Zekanović, Milko Klanac, Josip Grčević i Žarko Martinović uspjeli su ostvariti dobru amatersku predstavu.⁵²

⁴⁹ A. KITAREVIĆ, „Novi dokaz širokih mogućnosti amaterizma“, *Glas Zadra*, br. 310, 8. 6. 1957.

⁵⁰ Mile Gataru je bio glumac i redatelj u Narodnom kazalištu u Zadru, međutim, poznatiji je kao jedan od osnivača Kazališta lutaka u Zadru 1952. U prvih desetak radova ovog kazališta bio je redatelj, glumac, a ponekad i scenograf većine lutkarskih predstava. Lutkarskom izrazu je pristupao kao glumačkom pa je njegov pristup lutki u teoriji lutkarstva poznat kao „Gatarina škola“. Više o tome u mojem radu „Dvije poetike zadarskog kazališta lutaka“, *Zbornik radova Visoke učiteljske škole u Zadru*, 1/2001., br. 1, 7.-24.

⁵¹ „Uspjela školska svečanost“, *Glas Zadra*, br. 514, 10. 6. 1961.

⁵² „Dosjetljiva djevojka u izvedbi učenika Učiteljske škole u Zadru“, *Glas Zadra*, br. 562, 25. 5. 1962.

Druga predstava koju je režirao Mile Gatara u Učiteljskoj školi bila je *Kavana* Carla Goldonija. Na predstavu se osvrnuo zadarski pjesnik Roko Dobra⁵³ koji je rekao kako je predstava plivala u moru nedorečenosti, nenaučenog teksta s nakaradnom inscenacijom. Pjesnik se zamislio nad štetnošću ovakve politike amaterizma, naime, on zaključuje kako se amaterima ne prilazi s onom nužnom stvaralačkom invencijom. Možda zbog loše kritike ili zato što su zapuhali neki novi vjetrovi, u sklopu Učiteljske škole nije više javno djelovala nikakva dramska skupina.

U osvrtu na rad dramske sekcije KUD-a „August Cesarec“⁵⁴ nalazimo popis predstava koje su se izvodile u desetogodišnjem radu: Nušičev *Svjetski rat*, zatim *Radi se o stanu* Drage Gervea, *Laža i paralaza* Sterije Popovića, s kojom su gostovali u Sukošanu i Bibinjama,⁵⁵ *Sluga* Juler Renarda. Međutim, o spomenutim predstavama nismo našli nikakvih podataka. Iz zapisnika Nastavnog vijeća održanog 2. 11. 1955. još saznajemo kako se pripremala predstava *Sluge* Ivana Cankara koja se trebala igrati u Narodnom kazalištu u povodu proslave devedesete godišnjice učiteljske škole.

Tražeci podatke u zadarskom tjedniku *Glas Zadra*, koji je inače pratio sve kulturne događaje na širem području sjeverne Dalmacije, saznajemo koji su bili problemi amaterskih družina u prvom desetljeću nakon Drugoga svjetskog rata. Općenito, rad dramskih društava je ocijenjen kao kampanjski i nesistematski jer obično učenici/radnici rade samo za smotre, festivale, akademije i ostale prigodne priredbe. Loša kvaliteta pojedinih programa rezultat je bezglave trke za masovnošću društva i puno sekcija u sklopu pojedinih društava bez uvjeta za to.⁵⁶ Sistem stvaranja društava u sklopu većih radnih kolektiva/škola nije više koristan i nije u duhu demokratizacije javnog i društvenog života. Novinar predlaže da po sistemu slobodnog odabira svaki radnik/učenik odabere, bez obzira gdje radi, u kojem društvu ili grupi želi aktivno raditi, tako bi se smanjio broj društava, ali bi se dobila kvaliteta programa. Rad svih društava trebalo bi stalno nadzirati, i utjecati na odabiranje literarnih predložaka za pojedine scenske izvedbe, upozorava novinar.

Na početku školske godine 1951./52. počelo je s radom kazalište lutaka u Učiteljskoj školi u Zadru.⁵⁷ Cjelokupni projekt vezuje se uz inicijatora nastavnika Milana Filipija. Za prvo uprizorenje izabrali su Puškinovu *Zlatnu ribicu* koja je izvedena za praznik, Dan Republike 1951. i to za učenike Učiteljske škole. Drugi dan je predstava izvedena za pionire iz Dječjeg doma i za Gimnaziju.

⁵³ Roko DOBRA, „Na rubu diletantizma“, *Glas Zadra*, br. 613, 8. 6. 1963.

⁵⁴ L. CVIJETKOVIĆ, *n. dj.*, 269.

⁵⁵ DAZ, fond Učiteljska škola, Iz zapisnika Nastavničkog vijeća održanog 13. 3. 1953.

⁵⁶ A. KITAREVIĆ, „Za bolji i kvalitetniji rad kulturno-umjetničkih društava i grupa“, *Glas Zadra*, br. 33, 1. 9. 1951.

⁵⁷ K. P., „Otpočelo radom kazalište lutaka u učiteljskoj školi u Zadru“, *Glas Zadar*, br. 39, 29. 11. 1951. Dva mjeseca ranije možemo pročitati u *Glasi Zadra*, br. 33, 1. 9. 1951. „Otvorit će se kazalište lutaka u Zadru“. Naime, zbog brige prema djeci u Zadru kao dio aktivnosti narodnih vlasti i masovnih organizacija osnivaju se razne dječje ustanove, igrališta. Djeci treba omogućiti da u izvanškolsko vrijeme dođu do razonode koja će povoljno utjecati na njihovo formiranje.

Zanimljivost je u tome što je ovo prva lutkarska predstava u Zadru nakon Drugoga svjetskog rata. Zadatak sekcije je bio da učenici Učiteljske škole usvoje tehniku kazališta lutaka koju bi mogli koristiti u svojem budućem radu.

O lutkarstvu se malo zna pa Učiteljska škola kao pedagoški centar zadarskog kraja poziva sve zainteresirane da se slobodno obrate za savjet ako žele napraviti lutkarsku predstavu. Milan Filipi i Vera Horvat su 1955./56. organizirali tečaj za buduće lutkare. Tečaj je polazilo oko dvadeset učitelja koji su u kratkom roku morali steći osnovno praktično znanje u vezi s konstruiranjem pozornice, pravljenjem lutaka, režijom i glumom.

Možemo reći da je temelj kazalištu lutaka u Zadru udaren u Učiteljskoj školi iz koje će kasnije stasati poznato zadarsko lutkarstvo. Utemeljitelj Milan Filipi,⁵⁸ inače nastavnik tjelesnog odgoja, sasvim neznatnim materijalnim sredstvima načinio je prvu malu pokretnu pozornicu i male ili ručne lutke koje nazivamo guignol ili lutke rukavice. Bila je to novost jer su se u većini kazališta uglavnom koristile lutke na koncu poznate pod nazivom marionete. Ne smijemo zaboraviti da je to upravo vrijeme kada se pripremalo osnivanje Kazališta lutaka u Zadru u kojem će se također koristiti guignol lutke.⁵⁹ Predstave su se davale u prostorijama veličine jedne učionice. Veća pokretna pozornica sagrađena je kada se škola iz „kuće Vlahov“ preselila u zgradu na Obali maršala Tita, današnja zgrada Sveučilišta u Zadru, gdje je sagrađena velika nepokretna pozornica. Na scenu je moglo stati odjednom više animatora, a pozornica je mogla imati i kompleksniju inscenaciju. Saznajemo da su prve guignol lutke imale teške glave izrađene od gline koje su kasnije zamijenjene

⁵⁸ Prema Dragi MARIĆU, „Sportaš, pedagog, čovjek“, *Slobodna Dalmacija*, br. 18560, 3. X. 2002. i „Donio odbojku, rukomet i vaterpolo“, *Slobodna Dalmacija*, br. 18257, 21. XI. 2001. Svestrani Milan Filipi (1910. – 2003.) bio je ponajprije sportaš. Rođen je u Betini na otoku Murteru 20. svibnja 1910. gdje je završio osnovnu školu. Godine 1923. njegova se obitelj preselila u Šibenik gdje je završio Realnu gimnaziju. Ljubav prema sportu usadili su mu gimnazijski profesori tjelesnog koji su došli iz Češke, Feanc Cimer i Josip Žluva. Položio je sve moguće tečajeve i pedagoške škole. Priključio se NOR-u jer su ga proganjali fašisti. Sportom se počeo baviti kao gimnazijalac u Sokolskom društvu u Šibeniku. Na Sveslavenskom sletu u Beogradu 1930. postao je prvak u penjanju uz konop. Bavio se gimnastikom i plivanjem i bio je najbolji gimnastičar u Dalmaciji. Početkom Drugoga svjetskog rata seli se u Biograd, a krajem rata ili točnije 23. siječnja 1945. odlazi u Zadar gdje počinje raditi u Gimnaziji i Učiteljskoj školi. Jedan je od najzaslužnijih za razvitak sportskog života u oslobođenom Zadru. Smatra se ocem zadarskog rukometa jer je osnovao prvi rukometni klub srednjoškolaca s kojim je 1948. odigrao prvu rukometnu utakmicu u Dalmaciji, prvi je trener skakača u vodu, inicijator utemeljenja gimnastičkog društva, organizator prvih sletova, jedan od osnivača planinarskog društva Liburnija i prvi skijaš na Jadranskom moru. Dobitnik je mnogih priznanja: Zlatna plaketa SFK Hrvatske, Majska nagrada SRH, Zlatna plaketa RSH, Trofej Saveza za fizičku kulturu Hrvatske, Zlatna plaketa SFK Zadar, Povelja zadarske Gimnazije Vladimira Nazora za pedagoški rad i mnoštvo drugih. Svestrani duh nije mu dao mira i kada je otišao u mirovinu u Betinu. Više se nije bavio sportom, ali je izrađivao povijesne betinske i svjetske brodove i crtao pejzaže rodnog kraja, zabilježio je Hrvoslav PAVIĆ portretirajući Milu Filipija u povodu dodjele nagrade za životno djelo općine Tisno za 2001. godinu. („Mile Filipi – čovjek koji hoda po vodi“, *Sloboda Dalmacija*, br. 18257, 21. XI. 2001.)

⁵⁹ Ne možemo isključiti suradnju Mile Filipija iz Učiteljske škole i Mile Gatara odnosno Bruna Paitonija, osnivače Kazališta lutaka u Zadru, to više kada znamo kako je Mile Gatara pomogao u radu dramske sekcije u Učiteljskoj školi gdje potpisuje nekoliko režija.

lutkama na štupu s kaširanim glavama.⁶⁰ Vrlo lijepe kostime za lutke izrađivala je Ljubica Marinić, nastavnica domaćinstva. Iz opisa lutaka saznajemo da su radili posebno glave lutaka, posebno tijelo i posebno se svakoj lutki šivala odjeća. Kulise su izrađivali učenici na satovima domaćinstva.⁶¹ Za uvježbavanje govora bila je zadužena Palma Katalinić.⁶² Među onima koji su zaslužni za kazalište lutaka spominje se i profesor Ante Zadrović.⁶³ Prvi učenici lutkari bili su Ante Barada, Leposlava Brzić, Josipa Dadić, Frane Dijan, Nikola Knežević, Pava Kunica, Dijana Marinović, Berislav Pisulić. Nabrojene su predstave koje su se igrale: *Ribar i zlatna ribica*, *Crvenkapica*, *Pepeljuga*, *Dugonja Trbonja i Vidonja*, *Loptica skočica*, *Kuhar Miško*, *Zaćarana šuma*, *Mlinar i njegov mačak*, *Slamnati vočić* i *U carstvu patuljaka*.⁶⁴ Nemamo podataka o autorima tekstova niti o onome tko je tekst prilagodio za scenska uprizorenja. Uz opće poznate naslove adaptiranih bajki kao što su *Crvenkapica*, *Pepeljuga* i *Mlinar i njegov mačak*, naslov dramske igre *Kuhar Miško* autora Željka Hella pronalazimo i na zadarskoj lutkarskoj sceni 1956., a predstavu je režirao Mile Gatara, onaj isti redatelj koji je bio angažiran za rad s učenicima u dramskoj sekciji. Pretpostavljamo da je dramska igra *U carstvu patuljaka* djelo Mladena Širole, jednog od najzastupljenijih autora, jer isti taj naslov nalazimo 1956. na repertoaru Kazališta lutaka u Zadru u režiji Mile Gatara. Možda su i narodnu priču *Dugonja Trbonja i Vidonja* posudili zadarskim lutkarima koji su igrali spomenutu igru 1958. prema adaptaciji Mladena Širole. Na repertoaru Kazališta lutaka Učiteljske škole našla se i predstava *Zlatokosa* koja se davala u povodu praznika 8. marta u kazalištu u školi.⁶⁵

Ipak, najveći uspjeh imali su komadi s pjevanjem kao što su *Crvenkapica* i *Loptica-Skočica* s posebnim nježnim i finim sopranima Josipe Dadić koja je pjevala *Crvenkapicu* i Ruže Stojisavljević koja je pjevala *Lopticu-Skočicu*.⁶⁶ Naime, prilikom praznika Dana Republike, Dana dječje radosti i Titova rođendana učenici Učiteljske škole uvijek su davali predstave. Navodimo doživljaje Vere Horvat, jedne od voditeljica lutkarske sekcije:⁶⁷ „Na stotine djece bi skoro bez predaha, širom otvorenih očiju, pratilo čudesne ili šaljive događaje ljudi i životinja, uživljavajući se u njihove zgode i nezgode. Djeca su se zajedno sa scenskim likovima veselila, strahovala ili žalostila. Na kraju predstave ne bi izostao buran pljesak, a glumci lutkari, usprkos silnom zamoru, promukli i oznojeni, izlazili bi sretni iza pozornice osjećajući, da su toj maloj publici priredili veliki i nezaboravni doživljaj.“

⁶⁰ Kao posebnost navodimo da se upravo u to doba u svim profesionalnim lutkarskim kazalištima počinju koristiti lutke guignol koje su zamijenile komplicirane marionete.

⁶¹ DAZ, fond Učiteljska škola u Zadru, Iz zapisnika Nastavničkog vijeća održanog 18. 10. 1951.

⁶² ISTI, 9. 2. 1951.

⁶³ ISTI, 15. 1. 1953.

⁶⁴ Vera HORVAT, „Kazalište lutaka“, *Učiteljska škola Zadar*, 267.-269.

⁶⁵ DAZ, fond Učiteljska škola u Zadru, Iz sjednice Nastavničkog vijeća održane 12. 2. 1958.

⁶⁶ Prema V. HORVAT, *n. dj.*, 268.

⁶⁷ *Isto*.

Na sjednici Nastavničkog vijeća koja je bila posvećena izvannastavnim aktivnostima, Vera Horvat, inače profesorica francuskog jezika, navodi kako je najveći problem rada kazališta lutaka nedostatak novca za nabavu materijala za kostime. Saznajemo kako su uvijek bavali priče na francuskom jeziku kako bi zainteresirali malene za učenje stranog jezika.⁶⁸

Iz opisa gostovanja Učiteljske škole u Novigradu, koji smo pronašli u *Glasi Zadra*,⁶⁹ možemo rekonstruirati kako su izgledale predstave. Naime, kao ustanova koja je bila svjesna svoje uloge u društvenom razvitku i borbi za prosvjećenje naroda po selima je izvodila program različitih sekcija. Najprije je učenik Ante Peša pozdravio nazočne, zatim su odigrali predstavu, pretpostavljamo lutkarsku *Zlatnu ribicu*, a onda je Petar Borjan recitirao pjesmu Mate Balote, „Govore mi da nisam fin“. Nakon toga je izveden komad Znamenje od Ćirića.⁷⁰ Riječ je o vrlo aktualnom problemu u kojem se govori o socijalističkom preobražaju sela, stvaranju seljačkih radnih zadruga i borbi naprednih masa sela protiv kulaka.⁷¹ Vrlo zapaženu ulogu četnika Ace odigrao je Matešić. Posljednja točka je bila «ritmička kompozicija» *Proljeće*. Na kraju izvješća autor kaže kako nije bio potpun program jer u autobusu nije bilo mjesta za zbor.⁷²

U vježbaonici Učiteljske škole također se njegovao izvannastavni rad. Za dramsku sekciju bila je zadužena učiteljica Srećka Štrelov, za literarnu sekciju Katica Kaleb, za fiskulturnu Emerika Tičić, za ručni rad Marija Bjelanović, za školsku zadrugu Ljubica Marinić, za pionirsku organizaciju Antun Beljić i za likovnu sekciju Marija Eškinja.

Učenici vježbaonice Učiteljske škole izveli su u dvorani Narodnog kazališta predstavu *Snjeguljica*. Režiju i scensku opremu, koje su ocijenjene kao veoma uspješne, potpisuju Srećka Štrelov i Katica Kaleb uz punu pomoć i suradnju ostalih članova nastavničkog zbora vježbaonice Učiteljske škole. Spomenutim učiteljicama dodajemo imena Emerike Tičić koja je izabrala djelo, oduševila kolektiv za njegovo izvođenje, dok je u organizaciji cijelog komada sudjelovala i Marija Bjelanović.⁷³ Navedena su i imena djece koja su sudjelovala u predstavi: Dubravka Majetić igrala je Snjeguljicu, patuljci su bili Silvijo Tičić, Željka Gerovac, Zoran Haniš, Ermica Ivoš, Darija Akerman i Višnja Jelić. Snjeguljčinu maćehu igrala je Paula Ćirković, kraljevića Davor Ćurković, majku Sofija Mikić, kraljevićeva pratnja su bili Jurica Košta i Sreten Štrelov, te lovci Boris Pisanski, Siniša Škarica i Tihomir Zanki. Zečići su bili Adela Grandov, Joso Maletić, Vedran Meštrović i Damir Majetić. Predstava završava pjesmom i malim balerinama koje se pojavljuju kao osvježanje i pridonose općem uspjehu predstave. Male balerine su bile: Edita Govorčin, Gita Janković, Verica Fore-

⁶⁸ DAZ, fond Učiteljska škola, Sjednica Nastavničkog vijeća 23. 10. 1957.

⁶⁹ Kažimir PRIBILOVIĆ, „Omladina Učiteljske škole posjetila Novigrad“, *Glas Zadar*, br. 39, 29. 11. 1951.

⁷⁰ Pretpostavljamo da je to Milorad Ćirić koji je bio ponajprije slikar, ali je pisao i „humoriistične sastave za kazalište i film“. Pavle Vasić, *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 2., Zagreb 1956., 623.

⁷¹ K. PRIBILOVIĆ, *n. dj.*

⁷² *Isto*.

⁷³ Z. V., „Iz Učiteljske škole“, *Glas Zadar*, br. 210, 25. 6. 1955.

tić, Ratka Badurina, Nada Simanski, Nataša Colić, Zvezdana Delavija, Dunja Adum, Ivka Barišić i Ana Mahnić. Predstava je inscenirana u tri čina i ponudila je vrlo dobra mizanscenska i estetska rješenja. Osvjetljenje je također bilo dobro zaključio je novinar i dodao kako bi Narodno kazalište na svoj repertoar moglo staviti dvije do tri predstave godišnje koje bi bile namijenjene djeci, a kako bi se djeca zbližila s kazalištem. Proširujući djelokrug rada na ovom sektoru naše bi kazalište postalo još više narodno i naše.⁷⁴

Godinu dana kasnije iste učiteljice Srećka Štrelov i Katica Kaleb, zajedno s ostalim članovima nastavničkog zbora vježbaonice Učiteljske škole pripremile su s djecom iz vježbaonice predstavu J. Prodanovića *Čudotvorni cvijet*. Riječ je o tekstu koji ima izraženu moralno, patriotsku i socijalnu dimenziju jer upravo takvi tekstovi mogu pozitivno utjecati na odgoj i formiranje zdravog i snažnog karaktera.⁷⁵ Tema djela je ljubav prema roditeljima i spremnost na žrtvu zbog plemenitog cilja, zatim borba protiv svega zaostalog, mračnjaštva i zlobe. Izbor teksta ocijenjen je kao vrlo dobar, isto kao i postavljanje na scenu. U predstavi je sudjelovalo 40 djevojčica i 16 dječaka. Bilo je potrebno riješiti kostime za sve sudionike, stvarne i alegorijske likove i opremiti scenu koja se sastojala od pet slika. Prema mišljenju novinara, bio je užitak promatrati tu djecu kako se slobodno i sigurno kreću po kazališnoj sceni. Vrlo vješto su izgovarali proživljeni tekst. Bila je to jedna vrlo ujednačena predstava i jedna od najboljih dječjih predstava u Zadru. Na kraju spominjemo baletni dio predstave koju je postavio baletni majstor Kuzma Beović. Spomenimo još i uobičajeni komentar novinara koji vrlo često susrećemo u analizama predstava kad bi im se svidjela ili kada bi zadovoljila njihove estetske kriterije – scena je bila vizualno i funkcionalno veoma dobro riješena, a i svjetlosni efekti su zadovoljili.⁷⁶

U vježbaonici Učiteljske škole majke su zajedno s djecom i nastavnicima proslavile Majčin dan uz prigodni program. Učenice V. razreda Učiteljske škole najprije su u kratkim referatima govorile o značenju toga dana, a poslije toga učenici iz Vježbaonice izveli su program. Program se izvodio po razredima, a sastojao se od recitacija i kraćih igrokaza. Baletna grupa izvodila je Snježne pahuljice. Čitav program uvježban je na slobodnim aktivnostima. Na kraju su djeca prilazila majkama, darivala ih i uručivala čestitke koje su sami napravili.⁷⁷

U znaku dvadesete godišnjice narodnog ustanka nastupili su učenici iz vježbaonice. Izveden je raznovrstan program u kojem su posebno zapaženi Barokni ples i dramska igra Jučer, danas i sutra.⁷⁸

Najviše je učenika bilo u središnjem pjevačkom zboru koji je vodio Šime Dešpalj. O njihovu radu nemamo mnogo podataka. Znamo samo kako je ocjenjivački odbor smotre koja se održala 1950. pjevački zbor OKUD-a Učiteljske

⁷⁴ A. KITAREVIĆ, „Snjeguljica u izvedbi Đaka vježbaonice učiteljske škole“, *Glas Zadra*, br. 159, 3. 7. 1954.

⁷⁵ Jasno je naglasio A. KITAREVIĆ, „Čudotvorni cvijet“, *Glas Zadra*, br. 209, 19. 6. 1955.

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ „U vježbaonici učiteljske škole“, *Glas Zadra*, br. 195, 12. 3. 1955.

⁷⁸ „Uspjela školska svečanost“, *Glas Zadra*, br. 514, 10. 6. 1961.

škole „August Cesarec“ nagradio s 5.000 dinara radi pozitivnog i plodnog rada i mnogobrojnih nastupa tijekom čitave godine.⁷⁹ Otpjevali su pjesmu Zagorska rapsodija autora Vinka Žganca, Naš put autora Mihaljevića i Ljuljačku Slavenkog. Tamburaški zbor je vodio Milivoj Badurina i učenici su redovito vježbali u učeničkom domu. Vrlo aktivna, s velikim brojem članova u školi, bila je folklorna sekcija koju je vodio Milan Filipi.

Podatke o postojanju literarne sekcije u Učiteljskoj školi pronalazimo još od 1952. godine. Sekciju je uglavnom vodio profesor Jerolim Kraljev,⁸⁰ ali se kao voditelji spominju Slavko Mikolčević i Ivan Hrašćanec. Iako su učenici pokazivali veliki interes za rad u ovoj sekciji⁸¹ i članovi su se često sastajali, nemamo podataka o njihovu konkretnom radu jer te manifestacije nisu masovne pa zato takvo djelovanje nitko nije registrirao u lokalnim novinama. Zabilježeno je kako profesor Kraljev sprema literarnu večer,⁸² zatim imamo podatak kako je zajedno s Verom Horvat pripremio proslavu u povodu obljetnice vezane za A. G. Matoša i J. J. Zmaja.⁸³ O važnosti ove sekcije saznajemo iz napisa u novinama koji pozdravlja obnavljanje literarne sekcije napominjući kako će mladim učiteljima kada dođu na selo osobito biti potrebno da se upoznaju s književnošću.⁸⁴ Oni su na sastancima diskutirali o književnosti, umjetnosti uopće i čitali svoje književne pokušaje, rekao je autor članka. Inače je u gradu djelovala vrlo aktivno literarna sekcija kluba kulturno-prosvjetnih radnika „Juraj Baraković“ koja je priređivala književne večeri.⁸⁵

Športske aktivnosti bile su prožete duhom kolektivizma i jačanjem moralnog odgoja. U svojim sjećanjima Milan Filipi priča kako su nakon Drugoga svjetskog rata organizirali sletove s tisućama sudionika i tisućama gledatelja, a masovnost je bilo mjerilo uspjeha. Velike športske uspjehe postizali smo zbog njih samih i zbog podizanja morala i športskog duha naraštaja koje su odgajali i zaključuje kako danas igraju samo za novac.⁸⁶ Nastavničko vijeće Učiteljske škole dodijelilo je nagradu Milanu Filipiju zbog požrtvornog rada za vrijeme „fiskulture“, ali i za pomoć pri organizaciji raznih priredbi. U obrazloženju stoji kako je redovito i savjesno uvježbavao folklornu grupu, podučavao učenike u raznim granama športa, nastupao na gimnastičarskoj smotri, a njegovim

⁷⁹ „Uspjesi u masovnom kulturnoumjetničkom radu“, *Glas Zadar*, br. 1, 10. 6. 1950. Kao nedostatak smotre se ističe nedovoljno sudjelovanje pojedinih radnih kolektiva jer su zastupljeni uglavnom srednjoškolci, a radničkih grupa nema dovoljno. Osim toga, smotra je pokazala nužno pojačavanje discipline u radu.

⁸⁰ Pero TUDOR, „Osnovana je literarna sekcija pri učiteljskoj školi“, *Glas Zadra*, br. 198, 2. 4. 1955. Radom rukovodi profesor Jerolim Kraljev.

⁸¹ DAZ, fond Učiteljska škola u Zadru, Zapisnik Nastavničkog vijeća 15. 1. 1953.

⁸² IST, 13. 3. 1953.

⁸³ ISTII, 31. 5. 1953.

⁸⁴ Pero TUDOR, *n. dj.*

⁸⁵ G. S., „Lirika i proza na književnoj večeri članova literarne sekcije kluba Juraj Baraković“, *Glas Zadra*, br. 194, 5. 3. 1955. Svoje radove su čitali Miljenko Sršen, Genadi Bolinovski (vojni pitomac), Branko Pasarić, Nedjeljko Franov, Zlatko Štokić, Uglješa Rajčević, Jovan Pavić, Vojo Masnikosa, Nikica Marinković i Georgij Popovski.

⁸⁶ D. MARIĆ, „Sportaš, pedagog, čovjek“

učenici su bili među najboljima. Borio se s mnogim teškoćama kada je bila u pitanju nabavka materijala. Samo zahvaljujući svojoj upornosti škola je tada raspolagala s velikim brojem „fiskulturnih rekvizita“. Svojom radom razvio je u učenika ljubav za tjelesni i pod njegovim rukovodstvom nastupali su u raznim granama športa s dobrim uspjehom. Nagrađen je nagradom od 2.000 dinara.⁸⁷

Iz zapisnika Nastavničkog vijeća kao jedinog izvora saznajemo kako je u školi djelovao fotoklub, koji je u povodu dana škole 1961. priredio izložbu fotoamaterskih radova,⁸⁸ a voditelji su bili Josip Car i Milan Filipi.⁸⁹ Spominje se i rad šahovske sekcije koju vode Želimir Meštrović⁹⁰ i Milan Filipi. Narodna tehnika je okupila velik broj učenika.⁹¹ Marksistički kružok je vodio Ante Zadrović.⁹² Međutim, 1959. javljaju se nove sekcije koje će usmjeriti djelovanje učenika i profesora u rad koji ne zahtjeva masovnost: likovna sekciju koju vodi Izak Morović, sekcije iz biologije i geografije koju vode Sonja Leskovec i Josip Miškov. Spomenimo još i učeničko sveučilište, pa seminar za ideološko-politički rad gdje se proučava historija Komunističke partije Jugoslavije.⁹³

Na kraju spominjemo jednu neobičnu izvannastavnu aktivnost. Naime, Učiteljska škola je imala bogatu biblioteku, ali nije imala dobro organizirano bibliotečno poslovanje. Knjižnicom je uz nastavnika rukovodila grupa od 24 učenika knjižničara. Grupa se dijeli na podgrupe koliko ima radnih dana u tjednu da bi svaki dan knjižnicom mogla rukovoditi jedna podgrupa koju čine četiri učenika. Učenici su naizmjenično rukovodili knjižnicom po jedan sat tjedno, a knjižnica je radila čitavo vrijeme i učenici nisu gubili nastavu. Organizirali su pravilnik knjižnice koji su strogo primjenjivali, a najviše su vodili računa o primopredaji.⁹⁴

Katedra pedagogije na Filozofskom fakultetu u Zadru provela je 1959. opsežnu anketu o tome kakvim se aktivnostima, zabavama i raznodama bavi mladež u svoje slobodno vrijeme. U sklopu srednjih škola vrlo važno mjesto zauzimala je Učiteljska škola. Ispitivanje je vodio dr. Vladimir Janković, koji se inače bavio problemom slobodnog vremena. Naime, u svom izvješću govori kako je vrlo važno koje sadržaje čitaju Učenici učiteljske škole u svoje slobodno vrijeme. Riječ je o aktualnom sociološkom i pedagoškom problemu jer budući učitelji će odgajati buduće naraštaje.⁹⁵

⁸⁷ DAZ, fond Učiteljska škola u Zadru, Zapisnik Nastavničkog vijeća 26. 6. 1950.

⁸⁸ „Uspjela školska svečanost“, *Glas Zadra*, br. 514, 10. 6. 1961.

⁸⁹ DAZ, fond Učiteljska škola u Zadru, Zapisnik Nastavničkog vijeća 14. 1. 1958.

⁹⁰ ISTI, 29. 9. 1958.

⁹¹ ISTI, 14. 1. 1958.

⁹² ISTI, 13. 3. 1953.

⁹³ G. S., „Najbolji su oni koji će već ove jeseni odgajati druge“, *Glas Zadar*, br. 55, 31. 5. 1952.

⁹⁴ Ivan ARALICA, „Kako radi knjižnica Učiteljske škole u Zadru“, *Glas Zadar*, br. 604, 30. 3. 1963.

⁹⁵ Vladimir JANKOVIĆ, „Što čita zadarska školska omladina u slobodno vrijeme“, *Glas Zadar*, br. 390, 1. 1. 1959. U obradi rezultata stoji kako mladež čita razne izvore. Djevojke više čitaju lijepu književnost, a mladići dnevni i športski tisak. Preporuka je bila da bi trebalo srednjoškolce više usmjeriti na čitanje dnevnih listova, a ne da se ograniče samo na tjedne. U slobodno vrijeme

Godine 1959. u Učiteljskoj školi je djelovalo mnogo sekcija pa je donesena odluka kako treba uvesti red u izvannastavni rad. Naime, donesena je odluka da učenik smije biti u samo jednoj sekciji i da sekcija može trajati dvadeset dana. Osim toga, treba točno odrediti dan kada može koja sekcija raditi. Foto-sekciju, kinosekciju i radioamatere treba ujediniti u jednu sekciju, a literarnu, dramsku, recitatorsku, folklornu u drugu sekciju za koju bi trebali biti odgovorni Jerolim Kraljev, Ivo Hrašćanec, Stanko Berović, Šime Dešpalj, Milivoj Badurina i Emerika Tičić. Za zbor je bio zadužen Dešpalj i Badurina, za recitatore Berović, za folklor Škunca i Tičić, a za literarnu Hrašćanec.

Godine 1958. Općim zakonom o školstvu donesena je odluka da nekadašnja Učiteljska škola treba postati Pedagoška gimnazija koja će služiti kao priprema za buduće prosvjetne radnike jer nakon četiri godine učenici bi trebali nastaviti školovanje u trajanju od dvije godine na višoj Pedagoškoj školi. Posljednji naraštaj Učiteljske škole maturirao je 1964./65. Rad u izvannastavnim aktivnostima sveden je na minimum u Pedagoškoj gimnaziji, tvrdi ravnatelj Učiteljske škole Ivan Aralica u svojem izvješću za 1961.⁹⁶

Oglasna knjiga,⁹⁷ kao jedna vrsta zidnih novina, ali i glasnogovornik školske uprave s druge strane predstavlja pisani dokument o onome što se događalo u školi, ali i oko škole. Nije nam zadatak proučavati fenomen oglasne knjige, nego ponajprije želimo proniknuti u život Gimnazije pedagoškog smjera koji nije strogo vezan uz obvezne programe, nego i uz one druge. Knjiga nam je poslužila kao jedan od izvora kako bi se mogao rekonstruirati rad slobodnih aktivnosti jer u *Glasi Zadra* i u zapisnicima Nastavničkog vijeća nismo našli podatke o izvannastavnom djelovanju Pedagoške gimnazije.

Iz oglasne knjige saznajemo kako su učenici odlazili svake godine na ispraćaj štafete⁹⁸ i sudjelovali u defileima mladosti grada Zadra⁹⁹ i kako su svake godine imali godišnju konferenciju Socijalističke omladine.¹⁰⁰ Međutim, saznajemo kako su posjećivali akademije koje su bile u čast pojedinih praznika ili proslava, zatim kako su bili jedan put u kazalištu i gledali "Skup" Marina

---

vrlo malo čitaju znanstveni-popularnu literaturu i tehničko-praktični tisak pa autor predlaže kako se razna omladinska društva, klubovi i sekcije trebaju brinuti za uspješniju popularizaciju čitanja literature iz znanosti i tehnike. Čitanje trivijalne literature ne smije biti na štetu lijepe književnosti.

⁹⁶ Prema S. DOKOZI, *n. dj.*, 171.

⁹⁷ Dobili smo na uvid razrednu knjigu Gimnazije pedagoškog smjera koja se pisala u razdoblju od ožujka 1966. do svibnja 1974. Vrlo oštećenu oglasnu knjigu pronašao je profesor Josip Sviličić u podrumu Gimnazije/Učiteljske škole i sačuvao od sigurnog propadanja. Kako je ona izvorno izgledala ne može nam potvrditi ni sam Josip Sviličić jer je bila u raspadajućem stanju. Raspadajuće listove profesor Sviličić je zalijepio u novu bilježnicu. Oglasna knjiga svjedoči o šarolikosti života škole, jer naređuje kada će biti gađanje, kada roditelji više ne mogu dobiti informacije, obavještava kada će biti popravni ispiti, kada će početi nastava ili kada uopće neće biti nastave, u njoj su zapisane pojedinosti o cijepljenju, u njoj je zapisan kućni red kojeg se moraju pridržavati svi, i profesori i učenici.

⁹⁸ DAZ, fond Učiteljska škola u Zadru, Oglasna knjiga, 24. 5. 1966.; 25. 5. 1970.

⁹⁹ ISTI, 23. 5. 1966.; 24. 5. 1967.; 25. 5. 1971.

¹⁰⁰ ISTI, 20. 5. 1966.; 19. 5. 1967.; 28. 4. 1968.

Držića u izvođenju Riječkog kazališta¹⁰¹ i u kinu "Pobjeda".¹⁰² Osim toga, u oglasnoj knjizi je evidentirano kako su učenici bili pozvani na sudjelovanje na mitingu protiv rata u Vijetnamu¹⁰³ i to dva puta, zatim na miting u povodu 25. godišnjice priključenja Zadra Hrvatskoj i Jugoslaviji i proslavi 27. godine osnivanja ratne mornarice.¹⁰⁴ Nameće nam se zaključak kako su u ovih devet godina učenici Pedagoške gimnazije u kulturnom životu grada sudjelovali više kao promatrači, a ne kao aktivni sudionici.

U povodu praznika Prvog maja 1966. učenici su morali biti na akademiji u Domu sindikata.¹⁰⁵ Za praznik Dan Republike 1968. učenici Gimnazije pedagoškog smjera održali su akademiju u Pitomačkom klubu. Priredba se održala ujutro u 10 sati pa možemo pretpostaviti da je riječ o predstavi zatvorenog tipa koja je namijenjena samo učenicima i profesorima škole.¹⁰⁶

U školi je djelovala literarna sekcija jer su negdje krajem svibnja 1966., nema datuma, članovi literarne sekcije čitali svoje radove. Na žalost, nemamo podatke tko su bili članovi literarne sekcije i koji profesor je to vodio. Godinu dana kasnije literarna sekcija je u suradnji s pitomcima iz Protuvazdušne obrane održala literarnu večer u Domu Jugoslavenske narodne armije.¹⁰⁷ Članovi literarnih sekcija zadarskih srednjih škola održali su večer svojih literarnih radova 14. prosinca 1972., a među njima je bilo učenika Gimnazije pedagoškog smjera, stoji u pozivima koji su bili upućeni svim učenicima.¹⁰⁸

U listopadu 1968. pozvani su učenici da se uključe u rad dramske sekcije koja upravo počinje. Ne znamo tko je bio organizator niti kakav im je bio program.¹⁰⁹

Posebna aktivnost koju izdvajamo je Kviz 71 na kojem se grupa učenika suprotstavlja grupi prve gimnazije iz Karlovca.¹¹⁰

U veljači 1974. uz pomoć oglasne knjige pozivaju se učenici da se priključe u rad literarne, likovne i marksističke sekcije. U ovoj obavijesti imamo imenovane voditelje sekcija. Za literarnu je imenovan Ivan Aralica, za likovnu Izak Morović i za marksističku Josip Sviličić.¹¹¹ U ožujku sljedeće godine organiziralo se natjecanje iz matematike za sve učenike koji su imali vrlo dobar i odličan iz matematike.¹¹² Možemo reći da su slobodne aktivnosti iz područja na koje smo navikli kao što su šport, pjevački i tamburaški zborovi, dramske i literarne sekcije počele ustupati mjesta raznim dodatnim nastavama iz pri-

¹⁰¹ ISTI, 28. 2. 1969.

¹⁰² ISTI, 6. 2. 1970.

¹⁰³ ISTI, 2. 11. 1967.; i 7. 11. 1969.

¹⁰⁴ ISTI, 1. 11. 1968.

¹⁰⁵ ISTI, 29. 4. 1966.

¹⁰⁶ ISTI, 27. 11. 1968.

¹⁰⁷ ISTI, 5. 11. 1967.

¹⁰⁸ ISTI, 14. 12. 1972.

¹⁰⁹ ISTI, 28. 10. 1968.

¹¹⁰ ISTI, 4. 1. 1971.

¹¹¹ ISTI, 8. 2. 1974.

¹¹² ISTI, 1. 3. 1974.

rodnih znanosti. Nisu to bili masovni odazivi pa su nastavnici obično radili sa samo nekoliko zainteresiranih učenika. Ovako bi mogli završiti pregled slobodnih aktivnosti u radu jedne ustanove koja je izravno i neizravno vrlo važna za stvaranje fizionomije ne sama jednoga grada, nego i jedne regije. Ovo nije konačan pregled izvannastavnih događaja u jednoj ustanovi koja traje i danas jer smo došli samo do sredine osmog desetljeća prošlog stoljeća kada su se javili novi oblici slobodnih aktivnosti. Otvorili smo novu temu u kojoj bi se moglo iz različitih aspekata osvijetliti fenomen mijenjanja sadržaja i forme izvannastavnih aktivnosti.

4.

Zaokružujući rad izvannastavnih aktivnosti u životu jedne škole u razdoblju od 140 godina izdvojili smo tri različita usmjerenja i po sadržaju i po formi. U prvom razdoblju, kada se formira učiteljska škola, slobodne aktivnosti se svode na rad u vrtu jer u isključivo agrarnoj zemlji gdje moraju raditi budući učitelji treba poznavati i voljeti poljodjelske radove pa su učenici svoje slobodno vrijeme provodili u školskom vrtu. Drugi oblik slobodnih aktivnosti javlja se neposredno nakon Drugoga svjetskog rata kada se treba uz pomoć slobodnih aktivnosti omasoviti kultura pa je veliki broj učenika uključen u priredbe koje se daju u povodu praznika. Tad su najzastupljenije dramska, folklorna i tamburaška sekcija te pjevački zbor, koji postoji od samog ponovnog osnutka Učiteljske škole, te učenici masovno sudjeluju na sletovima. Kada su se svi zasukili te masovne kulture kazališta, koncertne i športske dvorane prepustili su profesionalcima, koji su se u međuvremenu školovali, a slobodne aktivnosti su se ponovno vratile u škole. Učenici nisu trebali više samo pjevati, svirati, glumiti, mogli su se individualno uz pomoć mentora baviti fizikom, kemijom, biologijom ili nekim drugim područjima različitih znanosti, ali to više nije predmet našeg istraživanja.

SUMMARY

EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN THE EDUCATION OF NATIONAL TEACHERS IN ZADAR

In this article the author studies extracurricular activities in the normal schools in Zadar. The work of normal schools can be divided into two periods: the first period encompasses the establishment of the normal school for men in Arbanasi in 1866 to its forced closure in 1921, when the students along with the teachers moved first to Dubrovnik, and then later to Šibenik; the second period of activity of the normal school covers the years 1945 to 1965. The general law of education enacted in 1958 decreed that the normal school had to become a pedagogical Gymnasium.

The life of future teachers in the normal school for men in Arbanasi was of the type common in boarding schools for secondary education. Along with walks, church attendance and visiting primary schools, the students read books on pedagogy, completed lessons and studied language. Analysis of the educational programme reveals that the normal schools stressed the learning of music. The teachers, as well as all the personnel at the normal school, encouraged students to spend their free time in the school gardens. Future teachers had to become acquainted with agricultural work in order that they would be able to enlighten the villages around Zadar where they would eventually go to teach with their knowledge.

The second period of the education of teachers begins when the committee for the national liberation of Dalmatia in the region of Zadar began to hold courses for future teachers before the end of the Second World War. Alongside their normal curriculum, the students took courses in which they prepared theatrical presentations to be held in surrounding villages and even the National Theatre in Zadar. At the end of the Second World War, the Secretariat for National Youth and the Committee for Cultural Education in the city of Zadar organized culture and sporting life. All the youth had to participate in creating mass cultural and sporting manifestations and consequently various artistic, cultural, and sporting associations were established. The students of the normal school were preparing to organize the cultural life in the villages. The August Cesarec society was active in the normal school and it was divided into sections: literary, dramatic, puppet show, folklore and choral and musical groups. Note is made of dramatic and puppet shows held by the students of the normal school and by students who utilized the exercise room of the normal school. The work of the various sections was performed in joint evening sessions which the students held in the environs of Zadar.

Amateur performances in theatres, concert halls and sporting stadiums died down at about the same time that the normal school was transformed in the pedagogical gymnasium.

Key words: Zadar, teacher education, extracurricular activities, school gardens, cultural artistic activity, dramatic section